

იამზე ვაშაკიძე

სამწიგნობრო ენის განვითარება - საქართველოს ენობრივი პოლიტიკის მახასიათებელი ხაზი

ქართული სამწიგნობრო ენა ჩვენი ერის მრავალსაუკუნოვანი ეთნო-კულტურული მემკვიდრეობაა. ის ჩვენი სახელმწიფო ენაცაა და, ბუნებრივია, მრავალფუნქციურია გამოყენების თვალსაზრისით; კერძოდ, ქართული არის ეროვნული მეცნიერებისა და განათლების, მწერლობის, კულტურის, თავდაცვის, პრესის, ტელევიზიის, საქმიანი ურთიერთობის, საკანცელარიო დოკუმენტაციის... ენა.

სამწიგნობრო ენის განვითარება მჭიდრო კავშირშია ქართული სახელმწიფოებრიობის საკითხთან. ამის ნათელსაყოფად საკმარისია გავიხსენოთ, რომ ჯერ კიდევ მეფე ფარნავაზმა ეროვნული ანბანი ოფიციალურ დამწერლობად აქცია და “ყოველთა ქართველთა” დედაენას მიანიჭა სახელმწიფო ენის სტატუსი; ანალოგიურ ვითარებას ასახავს “გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების” ავტორის - გიორგი მერჩულის სიტყვებიც ქართული სახელმწიფოს ხელახალი შენების პროცესთან დაკავშირებით: “ქართლად ფრიადი ქუეყანაჲ აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების”.

საუკუნეთა მანძილზე ქართული სამწიგნობრო ენა იყო ერთიანი ეროვნული ცნობიერების არა მარტო საფუძველი, არამედ - გადამრჩენიც. წირვა-ლოცვა, საეკლესიო ღვთისმსახურება, ოფიციალური დოკუმენტაცია და სხვ. საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე სალიტერატურო ენით ხდებოდა, ამიტომაც ჩვენს ხალხს უკიდურესი ფეოდალური დაქუცმაცებულობის ჟამსაც კი არ დაუკარგავს ერთიანობის შეგნება. ბუნებრივია, ჩვენმა ისტორიულმა დამპყრობლებმაც მთავარ სამიზნედ (ქართულ ქრისტიანობასთან ერთად) ქართული ენა აქციეს. ამ საკითხთან დაკავშირებით, ინტერესმოკლებული არ იქნება ნაწყვეტი ისტორიული სინამდვილის ამსახველი წერილიდან:

“წუ გათათრდები!”... სულხან-საბას მიხედვით, ეგვიპტის მტრედია, რომელიც მგზავრს თუ დაინახავს ქართული ენით იწყებს ძახილს — “წუ გათათრდები!” და ამ მიზეზით თათარნი მას “გეარყუშს” უწოდებენ. “წუ გათათრდები!” — ხშირად ჩაესმის ფერეიდნელ ქართველს... ალბათ ამიტომ გადაურჩა გადაგვარებას ქართული ენა, ქართული სული და ტრადიციები...” (http://www.fereidani.ge/53_nino/53_nino.html მოძიებული: 14.06.2013).

XIX ს. II ნახევრიდან, როდესაც პოლიტიკურად დაპყრობილ საქართველოში გაძლიერდა რუსული მმართველობის რეჟიმი, დაიწყო ქართული ენის დევნა ოფიციალური დაწესებულებებიდან. განათლების მაშინდელმა მესვეურებმა, ხელისუფლების დაკვეთით, შეიმუშავეს რეაქციული კურსი ქართული

სამწიგნობრო ენის წინააღმდეგ ერთიანი ეროვნული შეგნების აღმოსაფხვრელად, კერძოდ:

- **გიმნაზიებსა და სემინარიებში შეიზღუდა ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლება;** 1871 წლის დეკემბერში, კავკასიის სასწავლებლების მთავარი ინსპექტორის ბრძანებით, **ქართული და სხვა ადგილობრივი ენები** (სომხური, აზერბაიჯანული) **არასავალდებულო საგნებად** გამოცხადდა. ასევე იყო დიდი მცდელობა, მოსწავლე ახალგაზრდობაში **აღმოეფხვრათ მშობლიური ქვეყნის ისტორიისა და გეოგრაფიის ცოდნა** (მაგალითად, საქართველოს ისტორიის ცენტრალურ არქივში დაცული დოკუმენტის მიხედვით, ცნობილია კავკასიის სასწავლო ოლქის მზრუნველის მითითება, რომ საბავშვო ჟურნალ “ცისიერიდან” ამოეღოთ: ბიოგრაფიები, ნარკვევები და მოთხრობები საქართველოს ისტორიიდან და გეოგრაფიიდან (ტრ. ხუნდაძე, 1940, გვ. 78);

- **ქართულ სამეცნიერო ენას ტერმინოლოგიური სიღარიბე და უპერსპექტივობა დასწამეს;** 1880 წელს ქუთაისის გუბერნიის მასწავლებელთა ყრილობაზე სიტყვით გამოსულმა გორის საოსტატო სემინარიის რექტორმა - სემიონოვმა განაცხადა, რომ ქართულ ენაზე შეუძლებელი იყო სასკოლო დისციპლინების სწავლება შესაბამისი სამეცნიერო ტერმინოლოგიის არარსებობის გამო. ამავე მიზეზით, ქართული ენა დევნილი იყო სამედიცინო, საბანკო, იურიდიული და სხვა ოფიციალური დაწესებულებებიდანაც. აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით, ცნობილია რ. ერისთავის წერილი: “რაოდენათ მართალია, რომ ქართულ ენას სიღარიბე შესწამეს?”, რომელიც გაზეთ „დროების“ 1880 წლის №212-ში დაიბეჭდა (ი. ვაშაკიძე, 2009, გვ. 30).

- **დაიწყეს ქართული დიალექტების - ენებად, ხოლო სხვადასხვა კუთხის ქართველთა სხვადასხვა ეთნოსად გამოცხადება;** გორის საოსტატო სემინარიის გამგეობამ (ქართულ ენაზე სწავლების თავიდან არიდების მიზნით), თუში, ხევსური, ინგილო... მოსწავლეები განსხვავებული “გვარტომობის” წარმომადგენლებად შერაცხა - ამ თემას ეხება ი. ჭავჭავაძე წერილში: “ვიტიროთ თუ ვიცინოთ?!” (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 230); ანალოგიური მაგალითებია: ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის ინსპექტორის - ა. სტოიანოვის მიერ სვანურის ენად აღიარება, ქართული ენის დევნა სამეგრელოსა და სოხუმის ოლქის სკოლებიდან (იმ კურსის თანახმად, თითქოს “მეგრელი ქართველი არ იყო”), სახარების მეგრულად თარგმნის მცდელობა (ი. ვაშაკიძე, 2009, გვ. 31-35), მეგრული და სვანური საანბანო წიგნების შექმნა - სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ქართველთა დაშლის მიზნით, შეიქმნა სვანური საანბანო წიგნი “ლუშნუ ანბანი”, რომელიც რუსმა გენერალმა ი. ბართოლომეიმ 1864 წელს გამოაქვეყნა. ამავე დანიშნულების იყო რუსული გრამატიკის საფუძველზე შედგენილი მეგრული საანბანო წიგნიც: “Мингрельская азбука”, რომელიც 1899 წელს დაიბეჭდა თბილისში (თ. გვანცელაძე, 2000, გვ.121; მ. ტაბიძე, 2005, გვ. 9-51).

მსგავსი ფაქტებია მხილებული ვაჟა-ფშაველას ლექსში: “კაცი ის არის” - პოეტი გმობს ქართველი ერის მოძულეს, რომელიც “გადაამტერებს ერთმანეთს / ქართლსა, იმერეთს, კახეთსა, / **საკუთარს ანბანს შეუდგენს / სამეგრელოს და სვანეთსა...**” (ზაზგასმა ჩვენია - ი.ვ.).

ანალოგიური ვითარება ჩანს, ასევე, XIX საუკუნის ბოლოს გამოცემული თბილისის სამაგიდო კალენდრის სხვადასხვა ნომერშიც; კერძოდ, კალენდრის გამომცემელმა ვ. გერცენშტეინმა, რომელიც სისტემატურად აქვეყნებდა სტატისტიკურ ცნობებს თბილისის მოსახლეობის სრული რაოდენობისა თუ ეროვნულ-სარწმუნოებრივი განაწილების შესახებ, რუსების, სომხების, ფრანგების, გერმანელების... გვერდით ცალ-ცალკე ეროვნების წარმომადგენლებად მიუთითა: იმერლები, მეგრელები, თუშები... ამ ფაქტს ამხელს ი. გოგებაშვილი წერილში: “ქართველი ერის დაქუცმაცება”, რომელიც „ივერიის“ 1902 წლის მეცამეტე ნომერში დაიბეჭდა (ი. ვაშაკიძე, 2009, გვ. 36-37)

ბუნებრივია, რომ გამარუხებელი პოლიტიკის მესვეურთა დანაშაულებრივ ქმედებას სათანადო რეაქცია მოჰყვა მოწინავე ქართველი საზოგადოების მხრიდან. სამწიგნობრო ენის უფლებების დასაცავად დაიწყო ეროვნულ ძალთა გაერთიანება. ილია ჭავჭავაძისა და ქართველი საზოგადოების სხვა თვალსაჩინო წარმომადგენელთა დაუღალავი ბრძოლის შედეგად, სასულიერო სემინარიაში აღდგა ქართული ენის სწავლება; დაიწყო მუშაობა ქართული სამეცნიერო ენის ტრადიციების ასაღორძინებლად, კერძოდ - ძველ ხელნაწერებსა და დიალექტებში დაუნჯებელი სპეციალური ლექსიკის მოძიება, უცხოური სამეცნიერო ლიტერატურის თარგმნა და ტერმინოლოგიური სიტყვაწარმოება; გააქტიურდა უმაღლესი ქართული განათლებისა და მეცნიერების ცენტრის — თბილისის უნივერსიტეტის დაარსების საკითხი, რომელიც XX ს. 10-იანი წლებიდან იქცა ეროვნულ და ანტიეროვნულ ძალთა დაპირისპირების მთავარ თემად (ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, 2011).

საქართველოს დამოუკიდებლობის სამწლიან პერიოდში (1918-1921) ვითარება ბევრად შეიცვალა: ქართულს აღუდგა სახელმწიფო ენის სტატუსი; სკოლების გაეროვნულებამ და ივ. ჯავახიშვილის თაოსნობით ქართული უნივერსიტეტის დაარსებამ (1918) დიდად შეუწყო ხელი ეროვნული მეცნიერებისა და მწერლობის განვითარებას... ეს პროცესი ინერციით გაგრძელდა საბჭოთა ეპოქის წლებშიც, თუმცა მალევე აღორძინდა იმპერიული კურსი.

XX ს. 20-იანი წლების ბოლოს საქართველოში საქმისწარმოების ენა კვლავ რუსულია (ეს კარგად ჩანს საარქივო მასალების დოკუმენტებიდან). საქართველოში ისევ უხვად შემოედინება რუსული ტერმინოლოგია და პრესტიჟული ხდება რუსული (ქართულის ფუნქციონირების შეზღუდვის ხარჯზე); ქართული მეცნიერება ვითარდება რუსული ორიენტირების მიხედვით. ამის თვალსაჩინო მაგალითია ზოგიერთი სიტყვა-ტერმინის (**უცხო, მშობლიური, დედაქალაქი**) არასწორი მნიშვნელობით დამკვიდრება საბჭოთა მოქალაქის სამეცნიერო თუ ოფიციალურ-საქმიანი მოღვაწეობის სფეროში (ი. ვაშაკიძე, 2010, გვ. 68-72).

საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკის განსაკუთრებით მკაფიო მაგალითია 1978 წლის მოვლენები, როდესაც უმაღლესმა ხელისუფლებამ დასვა საქართველოს სახელმწიფო ენის კონსტიტუციური უფლების შეზღუდვის საკითხი. საყოველთაოდ ცნობილია, როგორი გამოსვლები მოჰყვა ამ აღმამფოთებელ ფაქტს ჩვენი საზოგადოების მხრიდან; საქართველოს მოქალაქეებმა ერთსულოვნად დაიცვეს საკუთარი სახელმწიფო ენის უფლებები. სწორედ ამ მოვლენის შემდეგ იქცა 14

აპრილი საქართველოს მოქალაქეთა სახელმწიფო ენის დღედ, განურჩევლად მათი ეროვნებისა (ტ. ფუტყარაძე, 2006, გვ. 11-12).

პოსტსაბჭოთა სივრცეში მდგომარეობა სხვაგვარია. იმპერიული წნეხისგან თავისუფალ ქვეყანაში გაცილებით დიდია ქართული სამწიგნობრო ენის სრულყოფილად განვითარების პერსპექტივა, თუმცა შეიმჩნევა არასასურველი ტენდენციაც: ზოგჯერ ანგარიშმიუცემლად ვექცევით დაწინაურებული მსოფლიო ენების გავლენის ქვეშ; აქტიურად ვიყენებთ უცხო სიტყვა-ფორმებს მაშინაც, როცა ამის საჭიროება არ არის. ამას მოწმობს, მაგ., დასავლეთევროპული ბარბარიზმებისა თუ კალკების მოხშირება თანამედროვეთა მეტყველებაში, რაშიც ზოგიერთ ჟურნალისტსა თუ ინტერვიუერს, ალბათ, ბადალი არ ჰყავს. გავიხსენებთ რამდენიმე მაგალითს, შდრ.: **აღარ გავმეორდები** - აღარ გავიმეორებ; **ჩემს ინტერესებშია** - მაინტერესებს; **რაოდენობაში** **აღარ არის** - გათავდა; **სკანდირება** - შეძახილი, ასევე: კარგი **ექმენი**, შესანიშნავი **პერფომენსი**, დიდი **ქამბეჭი** და სხვ.

მსოფლიოს ენებთან (ხალხებთან) თავისუფალი, შეუზღუდავი ურთიერთობის პირობებში ჩვენთვის მნიშვნელოვანია მოწინავე ქართველთა მიერ შემუშავებული პოზიცია:

- ქართულ ენას აქვს მრავალსაუკუნოვანი სამწერლობო ტრადიციები, მდიდარი ლექსიკური მარაგი და გამოსახვის საშუალებები, რომელთა გამოყენებითაც შესაძლებელია ეპოქის მოთხოვნებისათვის პასუხის გაცემა ტექნიკის, მეცნიერებისა და კულტურის ყველა სფეროში;

- ევროპული განათლების მიღება არ ნიშნავს ეროვნული მეცნიერებისა და კულტურის ენის უცხო ფსიქოლოგიური მოდელის მიხედვით ტრანსფორმირებას.

ქართველისათვის 200-წლიან იმპერიულ სივრცეში იძულებით ყოფნის შემდეგ ევროპული განათლებით დაინტერესება, ბუნებრივია, სახელმწიფოებრივი და პიროვნული თავისუფლების გამოხატვის ერთგვარი ფორმაც არის, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ჩვენი ენა ახალი ენობრივი დივერსიების პოლიგონად ვაქციოთ.

ჩვენი დამოუკიდებელი სახელმწიფო პოლიტიკის განუყოფელი ნაწილია სამწიგნობრო ენის სიწმინდესა და თავისთავადობაზე ზრუნვა. თავის დროზე ეს იყო ჩვენი წიგნიერი წინაპრების სატკივარიც: “შევიძინოთ განათლება ევროპიელთაგან: რუსთა, ფრანგთა, გერმანელთაგან, გარნა ნუ წავახდენთ და ნუ გავრყვნით ჩვენს ენას ნურც რუსიციზმებით, ნურც გალიციზმებით და ნურც გერმანიზმებით” (“ივერია”, 1903, 4, გვ. 2).

ზემოაღნიშნულთან ერთად, დღეს, ასევე, არსებითია იმ გამოწვევებისათვის მზადყოფნა, რომელთა წინაშეც დგას, ზოგადად, მსოფლიოს სხვა ენებიც; როგორც მითითებულია სამეცნიერო ლიტერატურაში, თანამედროვე ტექნოლოგიების ეპოქაში სასიცოცხლო მნიშვნელობის ამოცანას წარმოადგენს ქართული ენის “ტრანსფორმირება ...ინტერნეტსივრცის, ავტომატური თარგმანების... კომპიუტერული ტექნიკის მართვის... ენად”, რათა ის დარჩეს კულტურულ ენათა რიგში და არ დაკარგოს მომავლის პერსპექტივა, უმწერლობო ენების მსგავსად (ტ. ფუტყარაძე, 2014, გვ. 293-297). ასეთი საპასუხისმგებელი

საქმის განხორციელება, ბუნებრივია, ხელისუფლებისა და საზოგადოების ერთიანი ძალისხმევით არის შესაძლებელი.

დამოწმებული ლიტერატურა

თ. გვანცელაძე, 2000 - თ. გვანცელაძე, ენათა ფუნქციონირება პოლიეთნიკურ რეგიონში მართვადი ენობრივი პოლიტიკის პირობებში, ქართველური მემკვიდრეობა, IV, ქუთ., 2000.

ი. ვაშაკიძე, 2009 - ი. ვაშაკიძე, ტერმინთშემოქმედების პრინციპები XIX საუკუნის II ნახევრის საქართველოში, თბ., "უნივერსალი", 2009.

ი. ვაშაკიძე, 2010 - ი. ვაშაკიძე, "უცხოს" მნიშვნელობის ცვლისათვის რუსულ იმპერიულ სივრცეში, ქართველური მემკვიდრეობა, XIV, ქუთ., 2010. "ივერია", 1903, 4, გვ. 2.

მ. ტაბიძე, 2005 - მ. ტაბიძე, ენობრივი სიტუაცია საქართველოში. ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები, თბ., 2005.

ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, 2011 - ტ. ფუტყარაძე, ი. ვაშაკიძე, ქართველოლოგიის ორგვარი დაგეგმვა 1917-1935 წლებში, თბ., 2011.

ტ. ფუტყარაძე, 2006 - ტ. ფუტყარაძე (რედ.), ქართული ენის ისტორია, სახელმძღვანელო უნივერსიტეტის ბაკალავრიატის სტუდენტთათვის, ქუთ., 2006.

ტ. ფუტყარაძე, 2014 - ტ. ფუტყარაძე, ქართველოლოგიის შესავალი, თბ., 2014.

ი. ჭავჭავაძე, 1987 - ი. ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, IV ტ., თბ., 1987.

ტრ. ხუნდაძე, 1940 - ტრ. ხუნდაძე, ცარიზმის საგანმანათლებლო პოლიტიკა საქართველოში, თბ., 1940.

http://www.fereidani.ge/53_nino/53_nino.html მოძიებული: 14.06.2013.

IAMZE VASHAKIDZE

DEVELOPMENT OF THE LITERARY LANGUAGE – MAINSTREAM OF THE GEORGIA’S LANGUAGE POLICY

The article discusses the development of the Georgian literary language in the context of the Georgian State system. The attention is focused to the inevitability of protection of the language purity and preparedness of the society to the new challenges. These are the issues of the vital importance in the epoch of the modern technologies. The only way to settle the imminent danger of the Georgian language that it did not lose the prospect of the future is to unite the efforts of the Georgian society and the authorities.